

Hany Jordánkové. Brno: Archiv města Brna 2015, s. 18
 Vácha, Z.: Středověká drobná architektura na Moravě, in: Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok 26, Bratislava 2016, s. 59–76.

GLOSSEN ZU DEN AUSGEWÄHLTEN SPÄTGOTISCHEN STEINRELIEFS IN SÜDMÄHREN

Mehrere spätgotische Steinreliefplatten, die eine der Arten der adeligen Repräsentation darstellten, sind in Südmähren erhalten. Sie tragen heraldische Motive mit Text oder Datierung. Teil von ihnen wurde schon wissenschaftlich gewertet, etliche blieben eher am Rande des Interessens. Die ausgewählten fünf Beispiele fallen in die Zeitspanne 1461–1497; drei von ihnen sind bereits datiert. Heutzutage befinden sie sich ohne Ausnahme in Sekundärlage, man muss aber ihre ursprüngliche Position an den prominentesten Stellen an Toren oder Palasbauten der Adelsitze voraussetzen.

Das älteste Beispiel stellt die Steinplatte mit dem charakteristischen Motiv des Trigramms IHS mit Sonnenstrahlen (Siegel des Hl. Bernhardin) von Proczek v. Kunstadt aus dem Jahre 1461 in Kunštát (Kunstadt, Bez. Blansko) am Torturm des sog. Unteren Schlosses dar. Mit diesem Geschlecht hängt auch die Allianzwappenplatte von Jan Kuna v. Kunstadt und Boleradic mit Tugendlieb Fronauer in Hodonín (Göding) zusammen wohl aus dem Jahr 1466, bei der es gelungen ist die Herkunft in dem genannten bayrischen Geschlecht mit Besitz in Niederösterreich zu identifizieren. Im Schloss in Vyškov (Wischau) sind drei Wappenplatten des Bischofs Tas Černožský v. Boskovic erhalten, deren Entstehung sich wohl in die 1470er Jahre einordnen lässt. Sie zählen ohne Zweifel zu den Spitzenleistungen der spätgotischen Steinbildkunst, die in Mähren erhalten sind, und mit Rücksicht zum angewendeten niederösterreichischen Muschelkalkstein sind ihre Bindungen zur Donauregion vorauszusetzen. Dasselbe lässt sich auch bei der Wappenplatte von Mikuláš Hrdý v. Klokočná im Schloss Ivanovice na Hané (Eywanowitz, Bez. Vyškov) aus dem Jahr 1486 vermuten. Das letzte behandelte Beispiel ist die Wappenplatte des Petr Kyjovský v. Kyjovic in Pravice (Probitz, Bez. Znojmo [Znaim]), ein bislang wenig bekanntes, sowohl in seiner Ausführung als auch als heraldisches Denkmal bemerkenswertes Relief.

Die Frage nach der Werkstattprovenienz der Reliefs bleibt jedoch weiterhin offen, beim Teil der behandelten Werke ist mit Rücksicht zur verwendeten Steinart sowie auch den Stilbindungen die Beziehung zu Österreich wahrscheinlich.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kunštát (Kunstadt, Bez. Blansko), Schloss. Wappenplatte von Proczek v. Kunstadt und Opatovic (Foto Autor).

Abb. 2: Kunštát, Schloss. Wappenplatte von Proczek v. Kunstadt und Opatovic – Detail mit ersichtlich gemachtem „naturalistischem“ Laubwerk (Foto Autor).

Abb. 3: Hodonín (Göding), ehemalige Tabakfabrik. Allianzwappen von Jan Kuna v. Kunstadt und Tugendlieb Fronauer (Foto Jaromír Míčka).

Abb. 4: Wappen der Fronauer (Quelle: [https://de.wikipedia.org/wiki/Fronau_\(Adelsgeschlecht\)#/media/Datei:Fronau-Scheibler7ps.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Fronau_(Adelsgeschlecht)#/media/Datei:Fronau-Scheibler7ps.jpg)).

Abb. 5: Vyškov (Wischau), Schloss. Die Wappenplatten des Bischofs Tas Černožský v. Boskovic (Foto Autor).

Abb. 6: Vyškov, Schloss. Detail der beschädigten Schnalle vom Helm des Reliefwappens von Boskovic (Foto Autor).

Abb. 7: Hnanice (Gnadlersdorf, Bez. Znojmo [Znaim]), Wallfahrtskirche d. hl. Wolfgang, Südportal, Tympanon, Detail vom Schild (Foto Autor).

Abb. 8: Ivanovice na Hané (Eywanowitz, Bez. Vyškov), Schloss. Wappenplatte von Mikuláš Hrdý v. Klokočná (Foto Autor).

Abb. 9: Ivanovice na Hané, Schloss. Wappenplatte von Mikuláš Hrdý v. Klokočná – Detail vom Oberteil mit Schriftband und Kleinod vom Wappen. Das Foto zeigt deutlich die Teilung der Platte in Blöcke und die weiterlaufende Profilierung über den Gesimsen.

Abb. 10: Drosendorf Altstadt (Niederösterreich), Kirche der hl. Peter und Paul, Detail vom abgebeugten Rundstab mit Kapitell am Seitenportal

Abb. 11: Pravice (Probitz, Bez. Znojmo), „Schlösschen“. Wappenplatte von Petr Kyjovský v. Kyjovic (Foto Autor).

(Übersetzung J. Noll)

STAVBY FRANZE KACHLERA NA SEVERNÍ MORAVĚ A VE SLEZSKU

PAVEL ŠOPÁK

Buildings of Franz Kachler in Northern Moravia and Silesia

The article expands the knowledge about the structures of Franz Kachler (1847–1908) in northern Moravia and Silesia, their numbers and looks at the time of erection, including the presentation of newly discovered plans. Kachler now appears to have designed a wider scope of structures; it is evident that he promptly responded to the investors' needs and could offer a cultivated form of architectural expression. The text points out selected renovations of the monitored buildings.

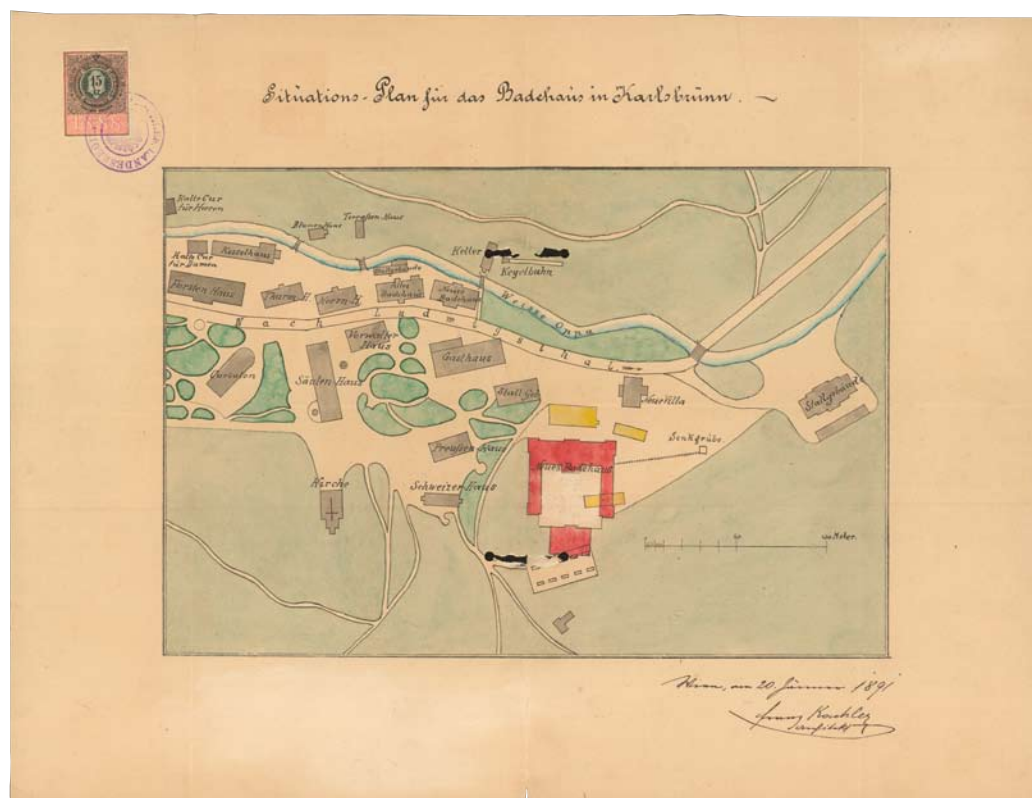
Key words: Moravia – Silesia – Opava – Bruntál – Karlova Studánka – Kachler Franz – historicism

Rozšíření znalostí o stavbách Franze Kachlera (1847–1908) na severní Moravě a ve Slezsku, jejich počtu a podobě v době realizace, včetně prezentace nově zjištěných plánů. Kachler se nyní jeví nejen jako autor širšího rejstříku typů staveb; je zjevné, že pohotově reagoval na potřeby investorů, jimž byl současně schopen nabídnout kultivovanou formu architektonického výrazu. Text výběrově připomíná také mladší stavební zásahy do sledovaných staveb.

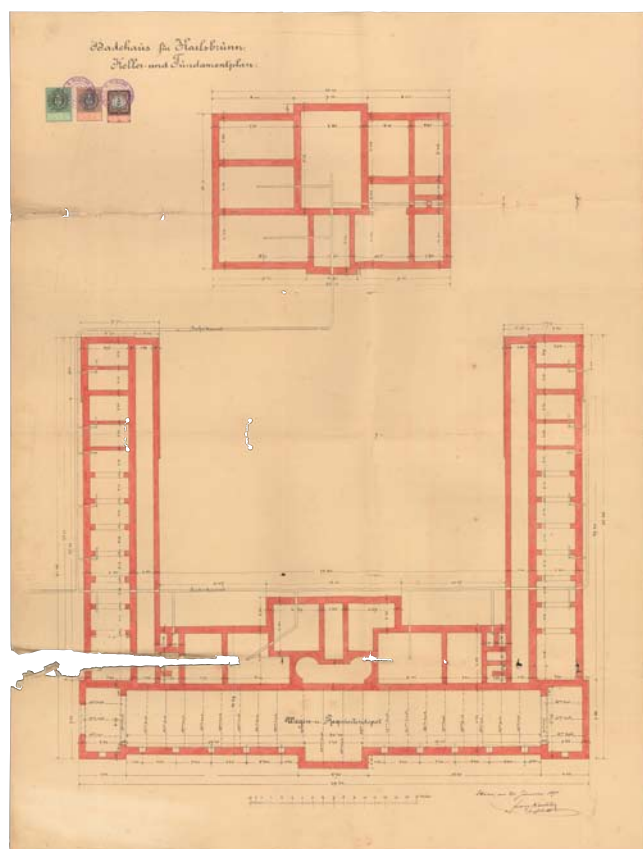
Klíčová slova: Morava – Slezsko – Opava – Bruntál – Karlova Studánka – Kachler Franz – historismus

Jméno Franze Kachlera (1847–1908) není ve stavební kultuře Moravy a Slezska konce 19. století neznámé; v kontextu výstavby Karlovy Studánky a Opavy na konci 19. století je opakovaně připomněl Pavel Zatloukal.¹⁾ Kachlerova kariéra byla na svou dobu skromná; v dobovém kontextu nevynikal ani svým odborným vzděláním, ani řešenými projekčními úkoly, ani jejich počtem. Začínal jako polír, který po absolutoriu reálné školy a snad také školy nižší průmyslové školy získal místo kresliče a políra u vídeňské stavitelské firmy Wilhelma Hoppeho, následně u Stavebního společenstva úředníků jako stavbyvedoucí a architekt. Stavitelskou koncesi, umožňující osamostatnění, obdržel v roce 1886. Seznam vlastních projektů, jak je dosud znám (a který tento text doplňuje o dosud neznámé položky),²⁾ ve své době zastíňovaly stavebně technické otázky, jež řešil, soustřediv se na ochranu zdiva před vlhkostí, načež vyvinul systém Kachler, spočívající v ukotvení cementových desek na lícovou stranu zdiva.³⁾ Překvapí, že Kachler mimo Dolní Rakousy projektoval pro lokality na severní Moravě a v západní části českého Slezska, přičemž jde o stavby v lokálním kontextu důležité a současně s ohledem na typovou rozmanitost (občanské stavby a průmyslové stavby) reprezentativní. Díky nově identifikovaným pramenům je možné jejich stavební historii doplnit a zpřesnit.

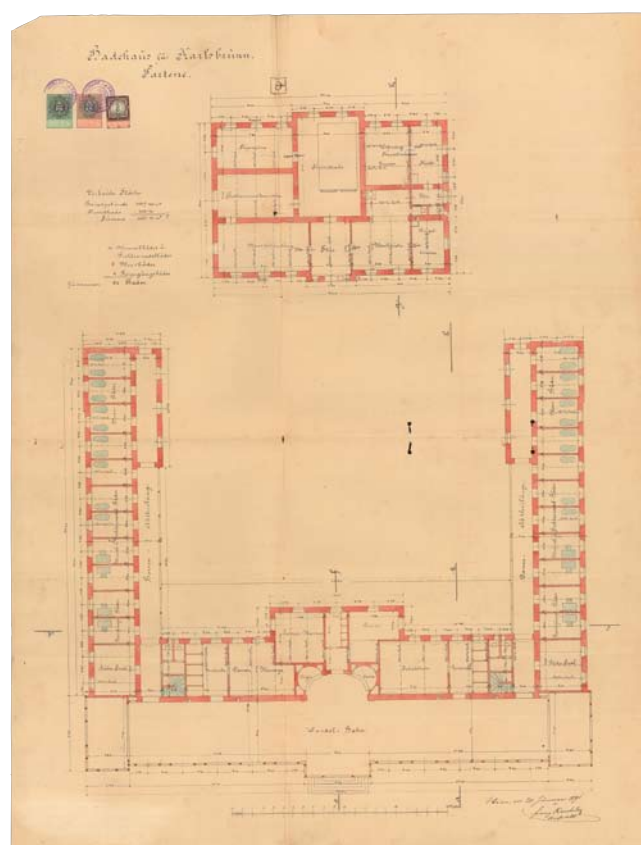
Projekty Franze Kachlera, zčásti vypracované v kooperaci s Johannem Nepomukem Scheiringerem (1855–1934) pro lokality ve Slezsku a na Severní Moravě (Bruntál, Fulnek, Karlova Studánka, Město Libavá, Opava, Ryžoviště, Štítina), spadají do období mezi lety 1889–1895. S jedinou výjimkou, jíž je soutěžní návrh na evangelický kostel

Obr. 1: Karlova Studánka (okres Bruntál), situace Nových lázní, provozní budovy, vily Eugen, hostince a stájí, Franz Kachler, 20. leden 1891 (plány uloženy, není-li uvedeno jinak, v SOkA Bruntál, OÚ Bruntál, inv. č. 663, kart. 291).

Obr. 2: Karlova Studánka, Lázeňský dům, dispozice suterénu hlavního křídla a základové zdivo bočních křídel a objektu kotelny, Franz Kachler, 20. leden 1891.

Obr. 3: Karlova Studánka, Lázeňský dům, dispozice parteru, Franz Kachler, 20. leden 1891.

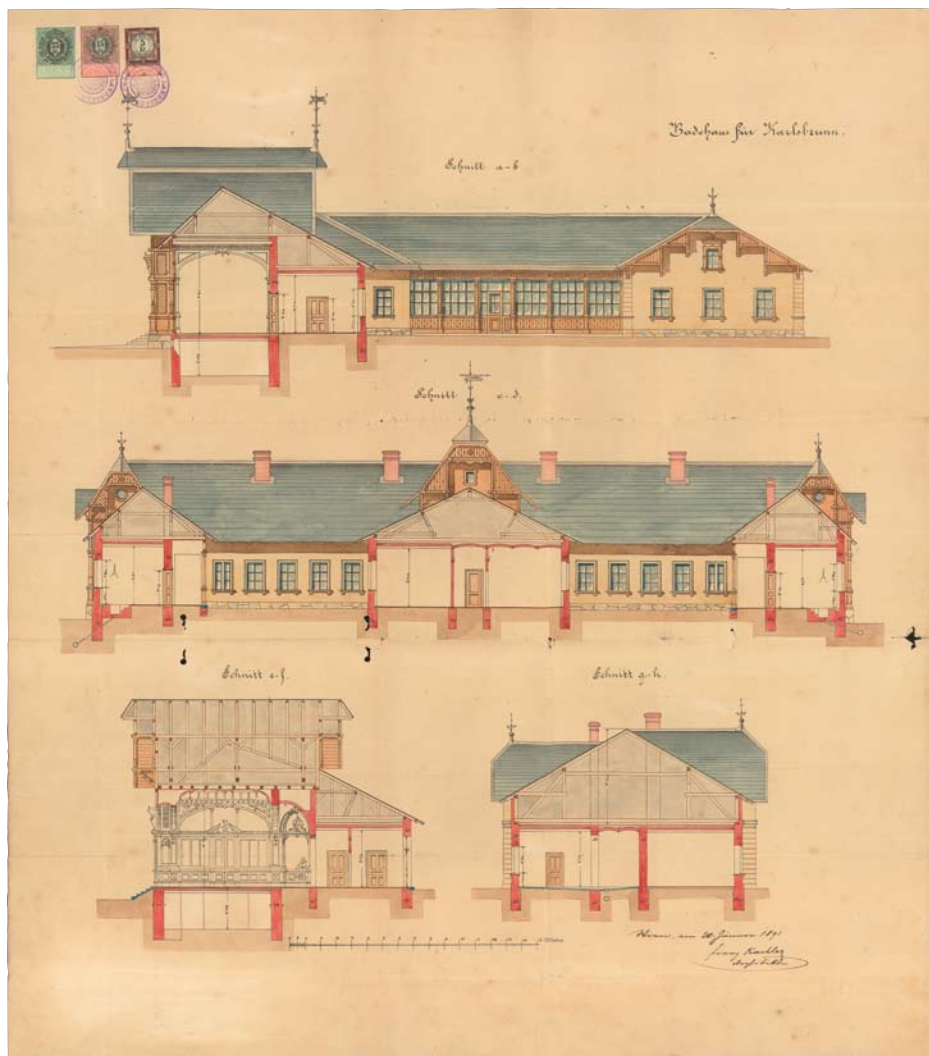
v Opavě (1894), vypracovaný s J. N. Scheiringerem, který obdržel druhou cenu, tuto aktivitu registrujeme na základě písemných pramenů a projektové dokumentace.

Na počátku Kachlerovy práce pro sledovaný region se ocitají projekty vypracované pro řád německých rytířů. Řád, s českým Slezskem spjatý kontinuálně již od třetího desetiletí 13. století, na počátku 19. století reagoval na mezinárodněpolitickou situaci tím, že řádový velmistr přenesl sídlo z Mergentheimu ve Württembersku do Vídně (1809) a řádové aktivity se nadále rozvíjely výlučně v dědičných zemích Habsburků. Nastalá modernizace řádu, projevující se zánikem rytířské složky a zesílením aktivit v hospodářské činnosti, ve školství a v sociální sféře, se týkala rozsáhlého řádového dominia v západní části Slezska s centry v Bruntále a Opavě a na severozápadní Moravě s centrem na Sovinci a Dolní Dlouhé Louče. Tyto aktivity zahrnovaly široké spektrum činností, počínaje těžbou rud a jejich zpracováním, provozem cihlen, vápenek a kamenolomů přes provoz pivovarů, lihovarů, pil a mlýnů po chov ovcí a skotu, lesní hospodářství a pěstování plodin na polnostech. Na střední a severozápadní Moravě a v západní části českého Slezska byl řád důležitým činitelem v oblastech lázeňství, základního a odborného školství a zdravotnictví, při podpoře turistiky a kulturních podniků a v neposlední řadě v rozsáhlé charitativní činnosti. Mužským členům řádu byla vyhrazena pastorační činnost na řádových farách (řád si pro jejich výchovu založil vlastní seminář, zprvu umístěný na hradě Sovinci a posléze přemístěný do Opavy, přičemž uvolněné prostory na Sovinci užívala lesnická škola), naproti tomu sociálně-charitativní činnost, péče o pacienty v řádových nemocnicích a provoz řádových škol byla svěřena členkám ženské odnože řádu, obnovené v roce 1841.⁴⁾ Řád si v habsburských zemích udržoval bezprecedentní postavení, podmíněné právní suverenitou, kterou disponoval již v někdejší Římské říši, a přenesením funkce velmistra na některého z arcivévodů (1780) si exkluzivitu udržel i po zrušení patrimoniální správy (1850). Ani v občanské společnosti druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století nepřestal být dominujícím hospodářským, sociálním a kulturním činitelem v oblasti Nízkého a Hrubého Jeseníku, ovlivňujícím podobu městských i venkovských sídel a celé krajiny.

Z hlediska řádových staveb v 19. a v první třetině 20. století zůstává klíčovou a dosud komplexně neřešenou otázkou zajištění projekční a realizační činnosti obytných, kulturních, školských, administrativních, průmyslových a zemědělských staveb, včetně rekonstrukcí starších objektů, nezřídka docenovaných jako umělecké a historické památky. Za východisko systematického zájmu řádové administrativy o tuto problematiku přijmeme rok 1809, kdy byla vypracována podrobná instrukce pro řádového stavitele. Mělo jít nejen o správce řádových budov, ale také o technicky zdatného odborníka, schopného projekčně připravit obytnou, administrativní nebo hospodářskou stavbu nebo její rekonstrukci.⁵⁾ Jestliže v první a druhé třetině bylo možné široké spektrum úkolů zajistit jednou osobou (Antonín Onderka, Maxmilian Wielsch, Ignaz Wiesinger),⁶⁾ v závěru 19. století se se stále více ukazovala potřeba specializace. Pro náročné projekty rekonstrukcí historických staveb nebo pro novostavby nestačilo využívat místní projekční síly; z těch se rekrutovali realizátoři projektů

řádových staveb, obvykle z místa, pro něž byla stavba určena.⁷⁾ Praxe získávat pro speciální úkoly architektky mimo region se rozvinula za řádového velmistra arcivévody Viléma (ve funkci v letech 1863–1894) a jeho nástupce arcivévoda Evžen (velmistrem od roku 1894) v tomto trendu pokračoval, když získal Georga Josepha von Hauberissera (1841–1922) pro projekční práce týkající se dvou klíčových staveb řádového dominia na severozápadní Moravě a ve Slezsku: pro projekt de facto novostavby *řádového hradu* Bouzova (1895–1901) a pro regotizaci Proboštského kostela Nanebevzetí Panny Marie coby *řádového kostela* v Opavě (1895).⁸⁾ Oproti artistnímu Hauberisserovi, pověřenému prestižními projekčními úkoly, jež měly především symbolickou platnost, se Franz Kachler mnohem lépe hodil pro občanské stavby, realizované v režii řádu za Evžena předchůdce arcivévody Viléma. Zůstává otázkou, proč volba padla právě na Kachlera, který – pokud dosud víme – neměl výraznější vztahy ani k řádu, ani k sledovanému regionu, každopádně je nápadné, že po Vilémově náhlé smrti spolupráce řádu s Kachlerem skončila.⁹⁾ Kachlerovou nejstarší dosud zjištěnou prací pro řád byl projekt dívčí řádové školy v Bruntále; prací poslední civilní řádový špitál v téže městě, jehož výstavbu umožnilo zvláštní nadání arcivévody Viléma. Kachler jeho projekt vypracoval v roce 1894 a o rok později byla dvoupodlažní budova realizována v návaznosti na starší řádové objekty.¹⁰⁾ O třetí podlaží byla navýšena v roce 1898 v souvislosti s přístavbou sousedního, nového špitálu (1895–1898).¹¹⁾

Těžiště Kachlerovy práce pro řád německých rytířů představují projekty pro lázně Karlova Studánka – hudební pavilon (1890), vila Eugen (1890–1891),¹²⁾ objekt stájí (1890–1891), Lázeňského domu se samostatně stojícím provozním objektem (1891–1893)¹³⁾ a jižní křídlo lázeňského hostince (1893–1894).¹⁴⁾ Datem 21. ledna 1891 opatřil Kachler situaci (obr. 1), z níž vyplývá situování rozlehlého trojkřídlého lázeňského objektu do čela propoňované piazetty. Její boční strany vymezily průčelí právě realizované vily Eugen a s odstupem času jižní křídlo lázeňského hostince. Funkčně diferentní stavby propojuje shodná hladina zastavění a prvky švýcarského stylu, jehož repertoár ve značné šíři Kachler využil na exteriéru Lázeňského domu. Můžeme se domnívat, že stavebníka, snad samotného velmistra, zaujal Lázeňský dům v Bad Aussee ve Štýrsku, stavěný podle Kachlerova projektu v roce 1889. Objekt na půdorysu široce rozvěveného písmene V, jehož ramena se stýkají u centrální převýšené části na polygonálním půdorysu, nápadně připomene v dispozici i v detailech právě Lázeňský dům. Jakkoliv se Lázeňský dům dochoval do dnešní doby výborně zachován včetně detailů (okenní a dveřní výplně, zámečnické prvky), jeho podobu v době realizace, dosud známou jen z popisů, mnohem lépe objasňují nově zjištěné plány.¹⁵⁾ Jde o konvolut plánových listů, opatřených Kachlerovou signaturou a datem 20. leden 1891. Zachycují suterénní prostory pod středovým traktem, tj. pod promenádním sálem, a základové zdívo bočních křídel (obr. 2), parter (obr. 3), řezy a částečné pohledy (obr. 4) a boční fasádu západního bočního křídla a boční fasádu provozní budovy (obr. 5). Jádro Lázeňského domu tvoří hlavní dvoutraktové křídlo, jednak tvořené předním traktem s promenádním sálem, jehož vnější zdi tvoří roubená konstrukce, jednak

Obr. 4: Karlova Studánka, Lázeňský dům, Franz Kachler, 20. leden 1891.

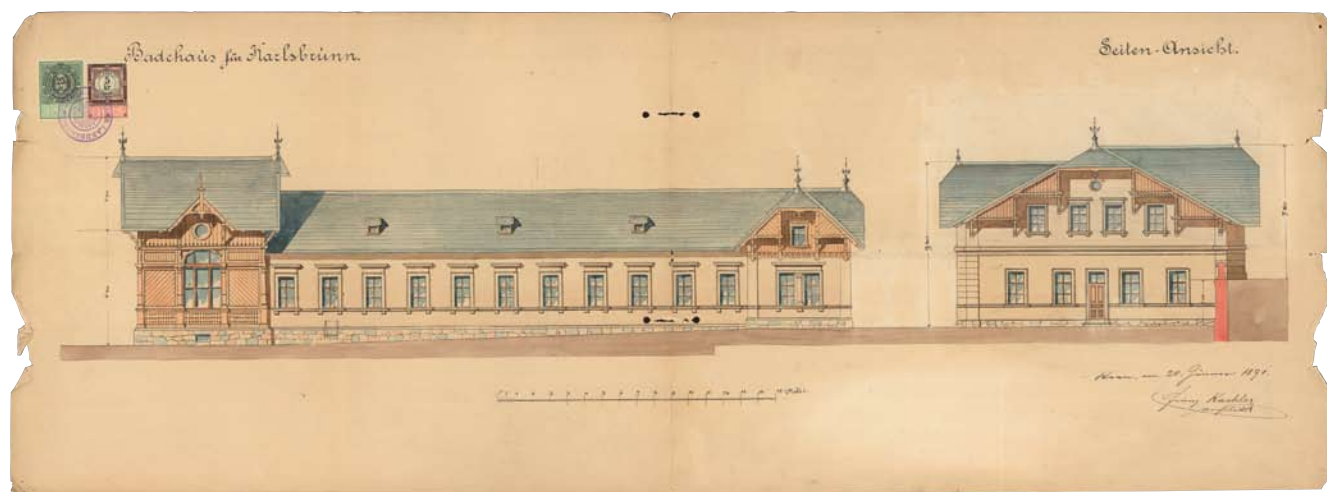
zadním traktem z cihelného nebo smíšeného zdiva, které obsahovalo ordinaci, místnost pro masáže, šatny a bufet. Z hlavního křídla vybíhají kolmá dvoutraktová křídla sloužící vanovým lázním, západní křídlo sloužilo pacientkám, východní pacientům. Prostory s vanami pro minerální a bahenní koupele byly řešeny shodně. Vnější stěna chodbového traktu byla v sekci bahenních lázní vyzděna s obdélnými okenními otvory, v sekci minerálních koupelí byla tvořena dřevěnou roubenou konstrukcí. Plocha mezi křídly byla až se značným časovým odstupem vyplněna přístavbou bazény, jež v roce 2007 nahradila novostavba. Pokud jde o samostatně situovaný dvoupodlažní provozní objekt, jeho jádro tvořila kotelná, symetricky doplněná prostory (byt kotelníka, prádelna, žehlárna, přípravná bahenních koupelí). S výjimkou kotelny byly místnosti v parteru jednotně zastropeny sledem stájových kleneb. Srovnání projektu s realizací ukazuje nápadné zjednodušení provozního objektu, jenž sice obdržel sedmiosý průčelí se zvalbenou sedlovou střechou nad štítem rizalitu a dřevěné obklady, jak vidíme na plánu, avšak boční průčelí, na plán zakreslená jako pětiosá, jsou ve skutečnosti jen tří- a dvouosá. Lze se domnívat, že plošná redukce půdorysu, jež je patrná z menšího počtu okenních os na bočních průčelích, byla reakcí na skalnatý masiv, k němuž je stavba

přisazena, jehož případné odtěžení s cílem získat pro realizaci přece jen větší plochu, by bylo technicky nesmírně náročné.

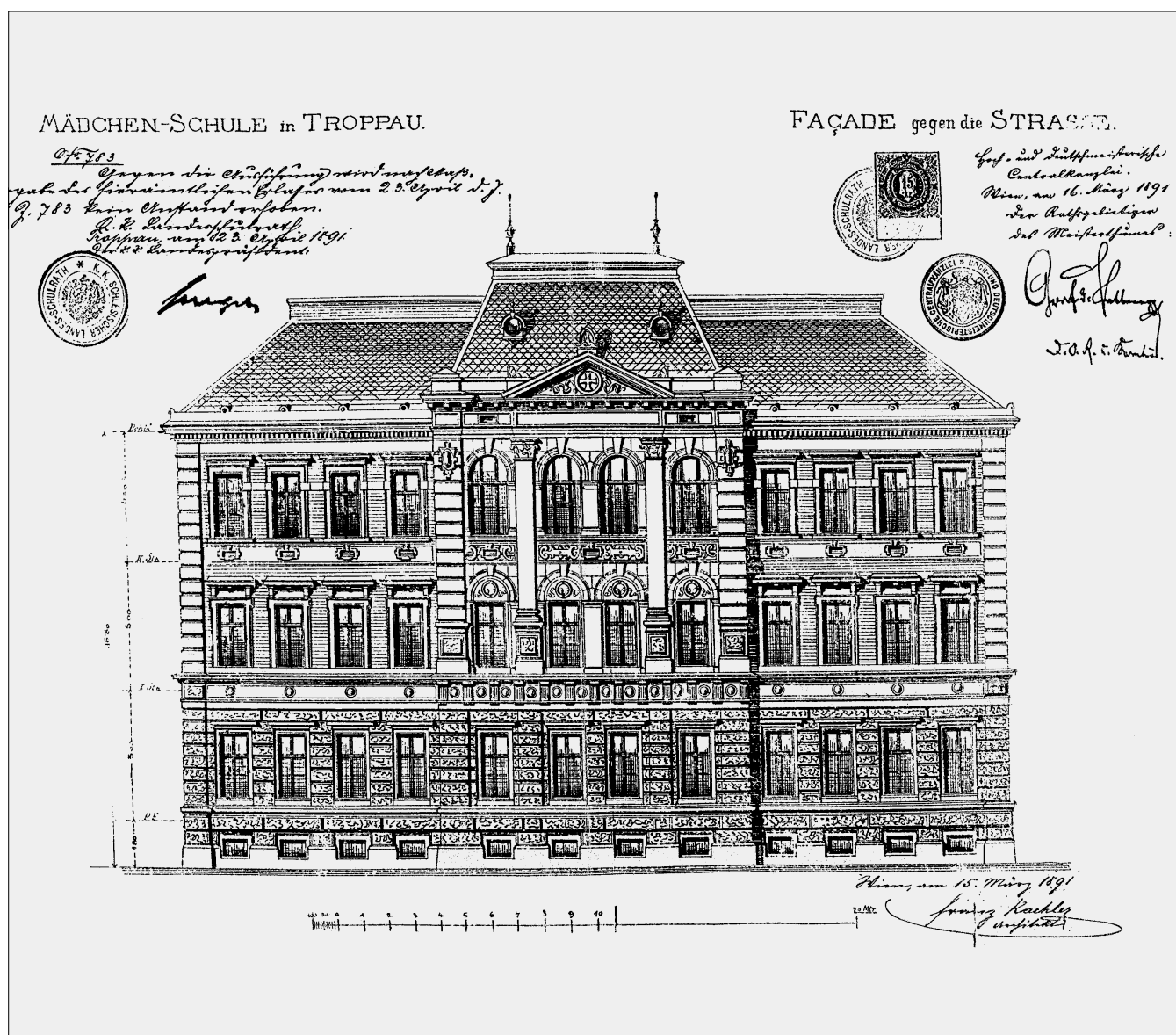
Jedinou velkou Kachlerovu prací pro řád německých rytířů mimo Karlovu Studánku byl projekt dívčí řádové školy v Opavě. Školská instituce, založená v roce 1839 a v roce 1842 převzatá do péče členkami ženské odnože řádu, obdržela pro své účely klasicistní novostavbu, realizovanou podle projektu řádového stavitele Antonína Onderky.¹⁶⁾ V roce 1874 byla rozšířena o přístavbu pro měšťanskou školu, zevnějškem a členěním pětiosé fasády navazující na starší část. Prostorové nedostatky řešila novostavba školní budovy na okraji rozsáhlé arey bývalého řádového hospodářského dvora, zvaného podle řádového místodržitele Jiřího Viléma Klippela z Elkershausenu (1590?–1654) Klíplák. Area byla určena k parcelaci a k zástavbě vesměs obytnými a administrativními budovami. Nová školní budova musela plně odpovídat dobovým představám o moderním školském zařízení: předpisy nabádaly k zajištění dostateku světla v učebnách a k jejich dostatečné prostorové dimenzi, tak aby se do nich

směstnaly lavice s opěradly, umožňující pohodlné sezení. Dostatečně dimenzované musely být všechny ostatní prostory, zvláště chodby a schodiště. Samozřejmostí byly tělocvičny a učebny pro specializovanou výuku.¹⁷⁾ Tyto požadavky měl splnit Franz Kachler, jenž plány opatřil datem 15. března 1891, o den později je schválila řádová administrativa ve Vídni a 23. dubna téhož roku Zemská školní rada v Opavě. Základní kámen ke stavbě byl slavnostně položen 16. května 1891 a na 27. srpna 1892 připadlo vysvěcení novostavby.

Trojpodlažní solitérní budova obsáhla v parteru byt školníka, jednu učebnu a tělocvičnu se šatnou, v prvním patře tři učebny, sborovnu a kabinet a ve druhém patře čtyři učebny. Představu o velikosti učeben si lze učinit ze statistiky za leta 1890–1900, kdy školu navštěvovalo 565 žákyň ročně, a to v pěti třídách dělených na paralelky, tj. na jednu třídu připadlo přibližně 55 žákyň. Prostorová dimenze učeben, chodeb a schodišť byla tedy nezbytností; dobový komentátor navíc ocenil dostatek přirozeného osvětlení a možnost řádného větrání všech vnitřních prostor a současně vyzdvihl architektonické řešení zevnějšku, což dokumentuje plánový list se zakreslením průčelí (obr. 06).¹⁸⁾ K původní projektové dokumentaci rovněž náleží zakreslení bočního průčelí, detail střechy, půdorys

Obr. 5: Karlova Studánka, Lázeňský dům, Franz Kachler, 20. leden 1891.

Obr. 6: Opava, dívčí měšťanská škola řádu německých rytířů, Franz Kachler, 15. březen 1891 (Magistrát města Opavy, o. c. v pozn. 19).

Obr. 7: Opava, dívčí měšťanská škola řádu německých rytířů, stav v roce 1945 (Slezské zemské muzeum, fotopracoviště, inv. č. A9367).

parteru, třetího nadzemního podlaží, půdorys a řez schodištěm, a dvojice výkresů, které dosvědčují Kachlerovo autorství u dodnes dochovaného oplocení. Prováděcí projekt vypracovala projektu stavitelská firma Josefa Hruschky (1853–1905).¹⁹⁾ Zaujme vedení hlavního vstupu z boční strany zjevně z důvodu nemožnosti upravit v úzkém uličním koridoru dostatečně dimenzovaný předprostor; ten vznikl před hlavním vstupem na boční straně, od ulice oddělen tepanou mříží, vsazenou do zděných sloupků, a ozeleněn. Mladší zpráva o provozu školy dokládá využití tělocvičny také pro pořádání divadelních představení a zvláště využití suterénních prostor pro školní kuchyni a jídelnu.²⁰⁾

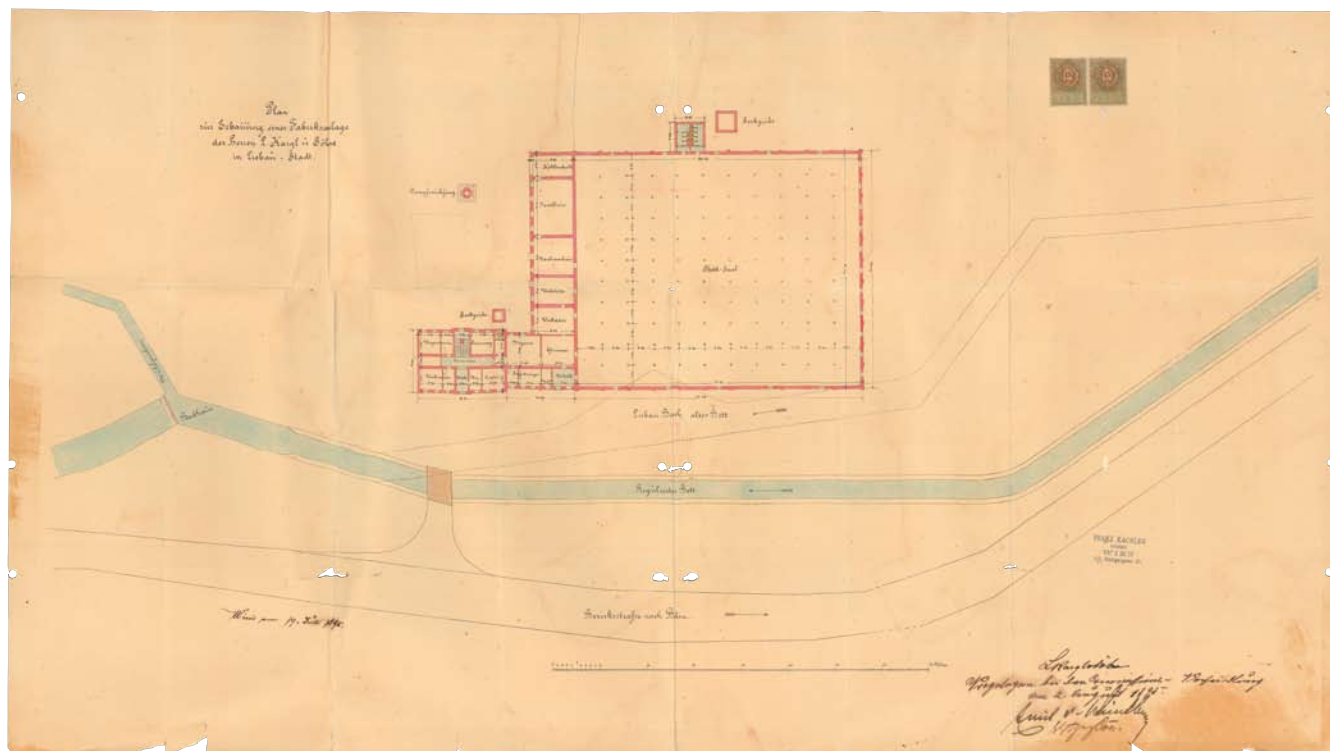
V letech 1914–1916 budova sloužila jako vojenský lazaret, stavebně zůstala nezměněna s výjimkou přístavby dvou šaten k tělocvičně v letech 1933–1934. V osvobozených bojích na sklonku druhé světové války byla vážně poškozena (ze stavby zbyly obvodové a vnitřní nosné zdi) (obráz. 7). Rekonstrukční práce provedené na budově, určené pro průmyslovou školu stavební, ponechaly v rozporu s převažující dobovou praxí maximum z historizující fasády, pouze nová střecha se od původní lišila jednodušší konstrukcí. Stavební práce pod vedením Ing. Ladislava Forejtky započaly 1. listopadu 1953 a školní rok 1954/1955 mohl být v rekonstruované budově zahájen již v září 1954.²¹⁾ Mansardová střecha nad střední částí byla obnovena v roce 2003 podle původního Kachlerova projektu, a to včetně klempířských prvků.

Mimo Karlovu Studánku a školu v Opavě, kde stavební aktivita kulminovala v roce 1891, na základě písemných pramenů identifikujeme Kachlerův podíl pouze na dvou stavbách v časovém úseku let 1892–1893. V září 1892 vypracoval architekt rozpočet na přístavbu sklepa a pivovaru ve Štítině za úhrnnou částku 7048,55 zlatých.²²⁾ K této realizaci dnes nelze nic bližšího sdělit, protože ikonografický materiál se s výjimkou²³⁾ nedochoval a zdejší hospodářský komplex byl již po roce 1918 (z důvodu proběhlé pozemkové reformy a parcelace velkostatku) narušen a po

roce 1945 stavebně proměněn natolik, že stávající objekty lze jen velmi obtížně ztotožnit s někdejšími řadovými budovami. Analogicky chybí informace o další z Kachlerových prací, již byl projekt řadového špitálu v Ryžovišti (okres Bruntál). Pouze z písemností ke kronice špitálu jsme informováni o tom, že architekt v průběhu roku 1893 vypracoval dva rozpočty, které v jistém časovém odstupu za sebou poslal z Vídně a přiložil k nim skicu pohledu na novostavbu a plány parteru a patra.²⁴⁾

Je nesporným faktem, že Kachlerovy projekty pro řád německých rytířů zastínilo spoluautorství budovy Muzea císaře Františka Josefa pro umění a řemesla v Opavě (dnes výstavní budova Slezského zemského muzea). Stavba, jež byla vícekrát předmětem pozornosti, se připravovala poměrně dlouho: léta 1886–1888 zabralo opatřování finančních prostředků, zajištění stavebního materiálu a především pozemku,²⁵⁾ v roce 1891 proběhla soutěž na projekt budovy, v níž dvojice Scheiringer – Kachler obdržela jedno ze čtyř česných uznání, následoval podpis smlouvy s projektanty o dodání realizačního projektu (22. listopadu 1892), udělení stavebního povolení (10. ledna 1893) a otevření muzejní budovy veřejnosti (27. října 1895). Teprve při této příležitosti tisk zaznamenal, že to byli právě Franz Kachler s Johannem Scheiringem, kteří ze čtyřiaadvaceti účastníků soutěže v roce 1891 předložili po provozní stránce nejlepší řešení a současně zaujali elegantním řešením fasád.²⁶⁾ Kuratorium muzea tedy Scheiringer a Kachlerem upřednostnilo před vítězi soutěže (J. a A. Drexlerové, J. M. Olbrich), což lze spojovat mj. i s úspěchem Kachlerovy řadové školy, v opavském prostředí vysoce ceněné. Pokud v případě staveb pro řád německých rytířů Kachler fungoval spíše jako korespondenční architekt, s muzejní budovou zaznamenáváme jeho přímý vstup do realizace v místě samém, byť svědectví je nepřímé: dobovou praxí bylo ohlašovat v místním tisku přítomnost ubytovaných osob v místních hotelích, což byl i Kachlerův případ. A tak jeho jméno zaznamenáváme koncem dubna 1893 mezi ubytovanými v hotelu U Zlaté koruny a na konci května 1894 je uvedeno v seznamu hostů hotelu U Zlaté hrušky.²⁷⁾

Zatím poslední doloženou Kachlerovou prací pro sledovaný region je projekt vypracovaný pro firmu Lazarus Kargl & synové, mající centrálu ve Vídni a disponující závodem ve Fulneku. Firma ve snaze expandovat do oblasti s dostatkem pracovní síly hodlala zbudovat továrnu v Městě Libavě. Na okraji města zakoupila pozemky, přiléhající k vodoteči a k okresní silnici ve směru Moravský Beroun (ten byl v té době již napojen na železnici spojující Olomouc s Bruntálem). Dochoval se jeden plánový list, signovaný Franzem Kachlerem, opatřený datem 19. července 1895 a schvalovací doložkou s datem 2. srpna 1895 (obráz. 08). Objasňuje záměr zbudovat továrnu na volném pozemku po provedení regulace místního potoka, jehož tok by byl napřímen a následně přemostěn dřevěným mostkem. Jádro komplexu měla tvořit výrobní hala obdélného tvaru se stranami dlouhými 60 a 50 metrů, zastřešenou shedovými střechami podepřenými stovkou kovových sloupů umístěných v deseti řadách po deseti. Halu doplnila jednotraktová přístavba s kotelnou a skladem uhlí (komín polygonálního půdorysu byl situován volně v ploše navazující na továrnu) a s dalším provozním

Obr. 8: Město Libavá (okres Olomouc), továrna firmy Lazarus Kargl & synové, situace, Franz Kachler, 19. červenec 1895 (ZA v Opavě, o. c. v pozn. 28).

zázemím. K ní bylo připojeno kolmé dvoupodlažní křídlo, orientované k okresní silnici fasádou členěnou v rytmu 3–1–3 s plochým risalitem v ose, obsahující vrátnici, byt, kanceláře a sklady.²⁸⁾ Realizace projektu zůstává nejasná: datem 8. prosince 1896 opatřil civilní geometr Eugen Drábek zakreslení pozemků potřebných pro stavbu továrny, které firma zakoupila od města, a na kopii katastrální mapy ze 17. července 1900 je již stavba zakreslena.²⁹⁾ Ovšem ani její situování, natož její osudy nejsou známy z důvodu fatální proměny celého sídelního útvaru, začleněného po roce 1950 do vojenského újezdu. Současné lze vyslovit hypotézu, že Franze Kachlera firma oslovila i při jiných příležitostech, zejména při budování továrního komplexu ve Fulneku, ovšem stávající znalosti písemných pramenů nedovolují říci k tomu nic určitého.

DOC. PHDR. PAVEL ŠOPÁK, PH.D.,
FAKULTA ARCHITEKTURY VUT BRNO
POŘÍČÍ 5, BRNO
SOPAK@FA.VUTBR.CZ

POZNÁMKY

- 1) P. Zatloukal, Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, passim.; P. Šopák, Století proměny. Devatenácté století ve stavební kultuře českého Slezska a Ostravska. Opava: Slezské zemské muzeum 2018, s. 208–210.
- 2) Heslo Franz Kachler na <http://www.architektenlexikon.at/de/1128.htm> [vyhledáno 5. února 2021].
- 3) L. Klasen, Trockenlegung feuchtes Mauern, Der Bautechniker 18, č. 21, 27. května 1898, s. 416–417.
- 4) P. Adam, Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri 2005, s. 140.
- 5) Zemský archiv (dále jen ZA) v Opavě, fond Řád německých rytířů Opava – I. místodržitel, inv. č. 495, kart. 76.

- 6) P. Šopák, Tradice et/versus moderní společnost: příklad řádu německých rytířů na severní Moravě a ve Slezsku v 19. a na počátku 20. století, in: T. Petrasová – H. Lorenzová edd., Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel. Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století Plzeň, 23. – 25. února 2006, Praha: KLP 2007, s. s. 212–225, srov. s. 218–221; L. Dědková, Ignác Wiesinger, poznámky k jeho činnosti především na Bruntálsku a Opavsku, in: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2004, Ostrava: NPÚ ÚOP 2004, s. 105–115.
- 7) Šlo o stavitelské firmy zejména z Opavy (Carl Kern & Carl Blum, Karl Werner & Gustav Purde, Ferdinand Zdralek & Sigmund Kulka, filiálka vídeňské firmy Ed. Ast & Co.).
- 8) [Anonym], Kirchenbau-Verein, Troppauer Zeitung CX, č. 174, 31. července 1895, s. 3. – Hauberisser dále navrhl přestavbu kostela v Bouzově a podílel se na adaptačních pracích na zámku v Bruntále.
- 9) Je dokumentován ojedinělý případ projekční práce stavebního správce Těšínské komory, architekta Albina Theodora Prokopa (1835–1916), pro řád: jde o projekt dřevěného výstavního pavilonu z doby kolem roku 1900, viz ZA v Opavě, fond Řád německých rytířů Opava – II. administrace řádových velkostatků, inv. č. 6460.
- 10) Bruntál-město Revoluční čp. 9
- 11) Situaci bez atribuce postihl E. Weiser, Dem vormaligen Freudenthaler Schloßherrn Erzherzog Eugen zum 70. Geburtstage, Freudenthaler Ländchen XIII, 1933, s. 46–52, zde s. 48.
- 12) Karlova Studánka čp. 16.
- 13) Karlova Studánka čp. 27.
- 14) Karlova Studánka čp. 14.
- 15) M. Rumpler, Karlsbrunner Spaziergänge, Troppauer Zeitung CIX, 1894, č. 137, 17. června, s. 3–4. Plány uloženy viz Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Bruntál, fond Okresní úřad (dále jen OÚ) Bruntál, inv. č. 663, kart. 291.
- 16) Podobu bazény objasňují snímky z reklamních prospektů z doby před rokem 1945, např. v nedatované skládáče Bad Karlsbrunn. Waldparadies unter dem Altvater Schlesien, uložené v knihovně Slezského zemského muzea, sign. S5563. Šlo o jednoprostorovou dřevěnou přístavbu obdélného půdorysu, obsahující bazén určený k plavání, po stranách doplněný dřevěnými převlékacími kabinami a sprchami. Prostor osvětlovaly prosklené části sedlové střechy a široká okna obdélného tvaru, vsazená mezi nosné dřevěné sloupky konstrukce.

- 17) Opava-město čp. 179 / Beethovenova č. or. 2. – Po přestěhování školy do novostavby přešla budova na město a to zde zřídilo dívčí obecnou školu.
- 18) J. Šimek, Historie školních budov od tereziánských reforem po současnost. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Amose Komenského 2016, s. 88–89 a 91.
- 19) Opava-předměstí čp. 630 / Mírová č. or. 3. – SOKA Opava, fond Německá dívčí řádová škola Opava, nezpracováno, Chronik der Mädchen Volksschule in der Klostergasse I. Teil, nestránkováno; [Anonym], Die neue Schule des Deutschen Ordens, Troppauer Zeitung 106, č. 70, 27. března 1891, s. 4. Plán uložen viz Magistrát města Opavy, archiv odboru výstavby a dopravy, spis Opava-předměstí čp. 630.
- 20) ZA v Opavě, fond Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 218, kart. 32.
- 21) Plánové listy signované otiskem gumového razítka firmy uloženy viz Magistrát města Opavy, archiv odboru výstavby a dopravy, složka čp. 630 / Mírová č. or. 3; A. Grobelný – B. Sobotík edd., Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města. Ostrava 1956, s. 61–62.
- 22) ZA v Opavě, fond Velkostatek Střitina – Hrabyně, inv. č. 164, kart. 3.
- 23) Zakreslení částečného řezu novostavbou pivovarského skladu a situace zámku s vodním příkopem, mlýnským náhonem, komunikací, kaplí a novostavbou skladu z 6. května 1893, provedené Augustem Bartelem, viz ZA v Opavě, o. c. v pozn. 22.
- 24) ZA v Opavě, o. c. v pozn. 20, inv. č. 395, kart. 97.
- 25) G. Gruner ed., Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1884–1895. Troppau: Bürgermeisteramt 1902, s. 524–525.
- 26) [Anonym], Das neue Kaiser Franz Joseph-Museum in Troppau, Troppauer Zeitung CX, 1895, č. 248, 27. října, s. 4; E. Klimešová, Vznik a počáteční vývoj uměleckoprůmyslového muzea v Opavě, Časopis Slezského muzea, série B XXXII, 1983, s. 5–6.
- 27) [Anonym], Fremdenliste, Troppauer Zeitung CVIII, 1893, č. 93, 27. dubna, s. 5; tamtéž CIX, 1894, č. 118, 26. května, s. 5.
- 28) ZA v Opavě, fond Lazarus Kargl & synové, továrna na hedvábné stuhly Fulnek, inv. č. 46.
- 29) Tamtéž, inv. č. 47.

PRAMENY

- Magistrát města Opavy, archiv odboru výstavby a dopravy, složka čp. 630 / Mírová č. or. 3.
- Slezské zemské muzeum, knihovna, sign. S5563, reklamní leták Bad Karlsbrunn. Waldparadies unter dem Altvater Schlesien.
- SOKA Bruntál, fond OÚ Bruntál, inv. č. 663, kart. 29.
- SOKA Opava, fond Německá dívčí řádová škola Opava, nezpracováno, Chronik der Mädchen Volksschule in der Klostergasse I. Teil.
- ZA v Opavě, fond Lazarus Kargl & synové, továrna na hedvábné stuhly Fulnek, inv. č. 46 a 47.
- ZA v Opavě, fond Řád německých rytířů Opava – I. místodržitel, inv. č. 495, kart. 76.
- ZA v Opavě, fond Řád německých rytířů Opava – II. administrace řádových velkostatků, inv. č. 6460.
- ZA v Opavě, fond Velkostatek Střitina – Hrabyně, inv. č. 164, kart. 3.
- ZA v Opavě, fond Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 218, kart. 32; inv. č. 395, kart. 97.

LITERATURA

- Adam, P. 2005: Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri.
- Dědková, L. 2004: Ignác Wiesinger, poznámky k jeho činnosti především na Bruntálsku a Opavsku, in: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2004, Ostrava: NPÚ ÚOP, s. 105–115.
- Grobelný, A. – Sobotík, B. edd. 1956: Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města. Ostrava: Krajský národní výbor 1956.
- Gruner, G. ed. 1902: Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1884–1895. Troppau: Bürgermeisteramt.
- Klasen, L. 1898: Trockenlegung feuchten Mauern, Der Bautechniker 18, č. 21, 27. května, s. 416–417.
- Klimešová, E. 1983: Vznik a počáteční vývoj uměleckoprůmyslového muzea v Opavě, Časopis Slezského muzea, série B 32, s. 5–6.
- Rumpler, M. 1894: Karlsbrunner Spaziergänge, Troppauer Zeitung 109, 1894, č. 137, 17. června, s. 3–4.

- Šopák, P. 2007: Tradice et/versus moderní společnost: příklad řádu německých rytířů na severní Moravě a ve Slezsku v 19. a na počátku 20. století, in: T. Petrasová – H. Lorenzová edd., Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel. Sborník příspěvků z 26. plzeňského sympozia k problematice 19. století Plzeň, 23. – 25. února 2006, Praha: KLP, s. 212–225.
- Šopák, P. 2018: Století proměny. Devatenácté století ve stavební kultuře českého Slezska a Ostravska. Opava: Slezské zemské muzeum.
- Šimek, J. 2016: Historie školních budov od tereziánských reforem po současnost. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Amose Komenského.
- Weiser, E. 1933: Dem vormaligen Freudenthaler Schloßherrn Erzherzog zum 70. Geburtstage, Freudenthaler Ländchen 13, s. 46–52.
- Zatloukal, P. 2002: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc: Muzeum umění.

DIE BAUTEN VON FRANZ KACHLER IN NORDMÄHREN UND SCHLESSEN

Franz Kachler (1847–1908) war ein über seine ganze Lebenszeit mit Wien verknüpfter österreichischer Architekt des Späthistorismus, der in den Jahren 1889–1895 wichtige Aufträge in Nordmähren und Schlesien erworben hat. Sein Projektauftraggeber war der Deutsche Orden, er nahm 1894 mit Johann Nepomuk Scheiringer am Wettbewerb für die evangelische Kirche in Opava (Troppau) teil und erarbeitete das Projekt für das Kunstgewerbemuseumsgebäude in Opava (1892–1895). Der Beitrag erweitert anhand der Schriftquellen die Kenntnis von der Zahl der Ausführungen (neu identifizierte Ordensbauten in Střitina, Bruntál und Ryžoviště [Stettin /Bez. Opava/, Freudenthal und Braunseifen /Bez. Bruntál/], sowie die Textilfabrik L. Kargl & Sohn in Město Libavá [Liebau, Bez. Olomouc /Olmütz/]). Er erklärt die ursprüngliche Gestalt des Kurhauses in Karlova Studánka (Karlsbrunn, Bez. Bruntál) auf Grund der neuentdeckten Pläne, das ursprünglich ohne Schwimmbecken nur für Mineralwasser- und Schlammbad bestimmt war. Dank Feststellung der Urheberschaft der Fabrik Kargl & Sohn in Město Libavá ist es gelungen das Typenspektrum der von Kachler projektierten Bauten für die Ortschaften der behandelten Region zu erweitern: es handelt sich um die Wohn- und Erholungsbauten, Schul- und Kulturgebäude, die Ordensspitale und jüngst auch um ein Industrieobjekt.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Karlova Studánka (Karlsbrunn, Bez. Bruntál [Freudenthal]), Situations-Plan für das Badehaus in Karlsbrunn (samt dem Betriebsgebäude, der Villa Eugen, dem Gasthaus und Stall-Gebäude), Franz Kachler am 20. Jänner 1891 (die Pläne sind, falls nicht anders angeführt, im SOKA Bruntál [Staatliches Bezirksarchiv Freudenthal], OÚ Bruntál, Inv.-Nr. 663, Karton 291 aufbewahrt).
- Abb. 2: Karlova Studánka, Badehaus, Keller- und Fundamentplan (Seitenflügel und Kesselgebäude), Franz Kachler am 20. Jänner 1891.
- Abb. 3: Karlova Studánka, Badehaus, Parterre, Franz Kachler am 20. Jänner 1891.
- Abb. 4: Karlova Studánka, Badehaus (Schnitte und Teilansichten), Franz Kachler am 20. Jänner 1891.
- Abb. 5: Karlova Studánka, Badehaus, Seiten-Ansicht, Franz Kachler am 20. Jänner 1891.
- Abb. 6: Opava Mädchen-Schule (des Deutschen Ordens) in Troppau, Façade gegen die Strasse, Franz Kachler am 15. März 1891 (Magistrat der Stadt Opava, s. Zit. in Anm. 19).
- Abb. 7: Opava, Mädchenschule des Deutschen Ordens, Zustand 1945 (Slezské zemské muzeum [Schlesisches Landesmuseum] Opava, Foto-sammlung, Best.-Nr. A9367).
- Abb. 8: Město Libavá (Liebau, Bez. Olomouc [Olmütz]), Plan zur Erbauung einer Fabrikanlage der Herren L. Kargl u. Söhne in Liebau-Stadt, Franz Kachler, vorgelegen bei der Commissions-Verhandlung am 2. August 1895 (ZA [Landesarchiv] Opava, s. Zit. in Anm. 28).

(Übersetzung J. Noll)